

в „Роте Штраль“, що робітники авіазаводу добре й організовано провели страйк“.

А поліція і детектива державних і приватних розшукових установ шукала в Інстербурзі, в Ейдкунені біля Вержболова „політичного злочинця“, в той час, як останній брав візу Радянського Консульства в столиці Литви.

Театудії — основні мистецького зростання театру...

Авіомеханік“ — частина Кузьмичового роману: „Авіоспіралі“. Написано її, як казав мій колега з 133 книги „Літярмарку“ Авероес, управно. Добре її написано і читається вона з інтересом.

ІНТЕРМЕДІЯ

Що таке авіоспіралі? Це щось таке вгорі й покручене. Таке, знаєте, не просте, а отаке: спіральне одне слово.

Є ще на світі оперо-спіралі. Це, коли крутять оперою. Сидить людина й крутить, а в опері не працює найталановитіший наш художник Анатоль Петрицький, не буде там, як кажуть, в майбутньому сезоні співати й найкращий наш співак, що з великим успіхом гастролював у Москві, Михайло Галинський. Бо людину посадили, щоб вона українською оперою керувала, а вона крутить... Спіралі різні робить... От.

Є ще й театро-спіралі. Це коли, приміром, театр імени Заньковецької три роки мандрує по Донбасу, не маючи постійного пристановища... Спіралі робить... А театр достойний. Хороший театр... А от „спіралює“. Актори потомилися, щомісяця пересуваючись з місця на місце, театр не має змоги як слід попрацювати над репертуаром, бо у вагоні або на возі не дуже попрацюєш. Кажуть, що в таких випадках дають театрові відчити...

Різні бувають спіралі на світі.

Степ як море, і
море як степ,
Вічно синій і вічно
цiлинний!

Ви чекаєте вкупі го-
стей,

ХАЙ ГРИМЛЯТЬ
І ЗРОСТАЮТЬ ПОРТИ!

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

І. Сенченкові

Що з екватора, тропіків линуть.
Що, минувши далекі світи,
Пролетівши морями, як птиці,
В степові запливають порти
Під гарячі жита та пшениці.
І житам посиляють привіт,
І вклоняються, ставши в затоки...
Пшениці мої! Вічно живіть
З Дніпрельстаном і морем широким!

Розгортають щоголові гаї
Молодої республіки креса...
Ще розправиш ти крила свої
І вітрила піднімеш, Одесо!
Ще устанеш з глибоких руїн,
Повнокровна і силою п'яна,
І в далекі тропічні краї
Поженеш кораблів каравани.
Тисячліття безславні старі
Не задають ще цвіту такого,
Як, Херсон, зацвітеш на Дніпрі
Димарями й дібровами щогол.
Чорне море — колиска жива,
Чорне море — республіки купіль,
Твоя сила Азов напува,
Вас — Бердянськ, Таганрог, Маріупіль!
Ще тобі, Миколаїв, рости,
Ще тобі уставати високо
І в далекі прекрасні світи
Випливать з переповнених доків.
Україно моя степова!
Бже до тебе в портах робітничих

*Вічно бита і вічно нова
Міжнародня дорога все ближча.
Хай гримлять і зростають порти!
Хай простелять в задимлених доках
Шлях степам у широкі світи
І мости безконечно високі!*

Так як по - вашому:
„Хай гримлять і зростають порти“, чи ні?

І Н Т Е Р М Е Д І Я

Я знаю: дехто обов'язково в цьому вбачить не більше й не менше, як український імперіалізм (свят! свят! свят!), але я гадаю, що цього аж ніяк боятися не треба (отого „вбачення“), бо то сильні дуже треба окуляри мати, щоб таке вбачити, та ще перед тим обов'язково щось страшне наснитися повинно... Ну, вроді якогось вовкулаки чи сіки - лялі - вови - хо. І коли таки справді отого дехто такого страховидла в цім „Хай гримлять“ убачить, хай виходить і галасує: „Хай не гримлять і не зростають порти СРСР“. Хай кричить — послухаєм. Воно таки справді буде досить оригінально. А ми, прості собі люди, нічим не налякані, разом із Теренем Масенком гукатимемо його прегарними віршами:

*Хай гримлять і зростають порти!
Хай простелять в задимлених доках
Шлях степам у широкі світи
І мости безконечно високі.*

А вже „як простелять вони у широкі світи мости безконечно високі“, ми тоді всім Літярмарком підемо тими мостами у „широкі світи“, щоб усім, усім, усім розказати, яка краса, яка радість, коли порти, ворогом лютим глибоко зруйновані, заgrimіли й „зацвіли димарями й дібровами щогол“. А „заgrimів і зацвів“ їх пролетар.

А коли це не до вподоби — ми силоміць нічого не нав'язуватимемо. У кожного свій смак. Так.

1 Старий Мак сперся обо-
ма руками на свій чор-
ний ціпок, ще й неголене
підборіддя поклав на руки. Він уже з годину сидить
на порохнявій лавочці й напівзгаслими очима вди-
вляється в поржавілу табличку, що по той бік ву-
зенької вулички врослася в мох на похилих ворітцях.
На табличці ще можна прочитати: „С. М. Голка“.

RIESEN RAD

ДМИТРО ТАСЬ

Дивно, ніяк не пригадає старий Мак — чи Семен
Голка був Максимович, чи Михайлович...

Домик Голчин похилився. Дві віконниці обірвано.
А по трьох манюсінських віконцях, як і сорок років
тому, червоніє між жалюгідних листочків зелені жура-
вельник.

За парканом — сірим, тужним — посхилялися руду-
ваті мальви. Вони відцвіли. На сірому тлі паркану
ліловіє одиноке вічко крученого панича. Він, ніби
з великого розгону, вигнався на паркан, перегнувся,
впав у безсиллі і тепер зоріє на світ своїм моло-
дим дитячим вічком. А сам умирає.

Палятурник Голка, напевне, вже давно помер...
Десь під кладовищинською березою дотлівають його
кістки...

А фіялкове вічко крученого панича нагадує ста-
рому Макові його власне життя. Жаль себе стає.

Старий Мак відкладає на бік чорний ціпок і стурбо-
вано закурює. Саме тоді з Голчиного двору випорхує
дівчина з дерев'яним відром. Підіткнута спідниця заго-
лила здорові спижевi коліна. Може, спитатися в неї?

Але хвилина вагання, і дівчина вже далеко. Старий
Мак з беззубого рота випускає зеленясті кільця
тютюнового диму.

За Голчиним двором жовтявими площинами збі-
гають баштани й городи туди, де кучеряві верби

позначили лінію холодних річкових плес. У затоках не кумкають жаби. Там верби ще зелені, а на вулиці клени гублять передостанній червець.

Сорок років не був старий Мак у рідному місті, сорок років не бачив цього передмістя, не перечитував таблички: „С. М. Голка“. І тому турбує вона його так по-юнацькому.

„С. М. Голка“...

Клени гублять передостанній червець.

„Осінь...“ — думає старий Мак. Пахкає зеленястим димком і думає ще...

2 Майстерня музичного ладнача Льодовицина була не на головній вулиці — на Вознесенській. Вулиця небрукована, в спеку сповнена порохнявого піску, а в дощі непрохідно болотяна. Улицею рідко проїздив хтось, мало хто й ходив. Упиралася вона краєм своїм у похилий тин тюремних майстерень, а геть за подвір'ям майстерень дуже таємничою сіризою знімалася дзвіниця міського монастиря з надзвичайно важкою, ніби на брови насунутою, зеленою банею...

Данько Мак, ще маленьким хлопчиком прибігав босоногий і кошлатий до вікна ладнача Льодовицина, потайки заглядав до темного приміщення, до таємних тварин — струментів, що над ними білою бородою схилявся хазяїн. З-під його руки народжувалися звуки, надзвичайно нестрійні й поплутані. Дзвеніли вони крізь порохняве повітря надтріснуто й болісно, тремтіли, далі вшухаючи, і розпачливо вмирали по павукових закутках.

Маленькому Данькові спинялося серце. Оченята робилися круглі й зосереджені. Усі таємниці ще нерозкритого життя збігалися сюди й чіплялися, плуталися в руках Льодовицина...

На сонячну посмішку розкривалася чаша дитячого серця, коли несподівано пальці старого перемагали поплутані звуки й викликали з чорних лакованих покрівців докінчено-вірний, правдивий акорд....

Старий ладнач якось подарував Данькові сріблясту

струну. Це була неділя. Весняним небом сунули білогриві хмарини. На синьому небі висихала ранішня роса. Зі шпаринок побитих пішоходів лізла до сонячних блищиків соковита травиця, а з похмурої монастирської дзвіниці важко й весело на всі боки стрибали приглушені боми стародавніх дзвонів.

Коли Льодовицин раптово висунув свою білу бороду з вікна, Данько заховався за ринву, закривши обличчя брудними рученятами, і хотів не дихати. Льодовицин підняв свою бороду вище, відсунув мотузочкою перев'язані окуляри на лоба й дуже хитро підморгнув до поржавілої ринви. Але сказав строго:

— А йди но сюди.

Данько підійшов тихим, дуже повільним кроком, але рученят від обличчя не одірвав. Дивився одним оком між двома пальцями.

— На тобі подарунок, коли хочеш.

Хочеш! Данько схопив обома руками й кинувся бігти, лопочучи босими ноженнями по цеглинах битого пішоходу. Старий дивився йому вслід похмуро й зосереджено, тоді одвернувся й щільно причинив вікна. Він був сам.

Прибігши додому, Данько скрутив маленьким кружечком, як це робив ладнач, сріблясту струну, перев'язав мотузочком, загорнув у папірець, у ганчірку, знову мотузочком зав'язав і заховав у такий закуток на горищі, що ні мама, ні пес Будило, ні Пріська — ніхто-ніхто зроду б віку не знайшов його таємного скарбу.

Весняним небом, так як і раніше, сунули білогриві хмарини. Зі шпаринок побитих пішоходів лізла соковита трава, і Данько хитро посміхався до неї. Адже він мав таємницю, про яку ніхто не знав. Срібляста струна тремтіла сонячними блищиками в його дитячому серці.

І ось тепер, дивлячись непорушно в якийсь поржавілий цвяшок Голчиних воріт, стискаючи в старих пальцях давно погаслу цигарку, Макові старому

видається, що саме той недільний ранок був за вихідний пункт цілої його життєвої путі, а що шматок сріблястої струни, яку подарував йому сивий ладнач, простягся нерозривною ниткою через усі його дні, проволікши проколоте серце через чужі пороги, заклопотані дні, розпачливі ночі, одрізавши цвіт від стеблини, розвіявши пухнасте зернятко по кам'янистій пустелі, лоно живущого в прохолоді струмка обернувши на камінь — голий, цупкий і спекотний, ба навіть привівши його, і то неминуче, до цієї Голчиної таблиці на ворітцях...

Срібляста струна через його життя дрижала, як ось нитка бабиного літа на тлі небесного едабу — холодного, як перший поцілунок.

Старий Мак відкинув на бік недокурену цигарку й знову сперся руками та підборіддям на свій чорний ціпок...

З Пам'ять якось не вирізьблює яскраво, топить у темряву забуття той момент, коли Данько вперше переступив поріг Льодовицина. Може тому, що, вивчивши через вікно його приміщення досконало, він анічого нового не побачив, зайшовши до середини... Правда, тепер він мав змогу власними пальцями доторкнутися до похмурих лакованих покрівців, до білих і чорних клявішів, але ж здійснив він цю мрію не першого дня, а далеко пізніше.

Льодовицин забрав Данька до себе, коли в нього померла мати, коли хижі й крикливі тандитники розтягли її пошматовані злидні, а пес Будило — старий і червоноокий — невість де повівся... Льодовицин забрав Данька до себе в науку, поставив стареньке залізне ліжко за подертий параван, купив на базарі глиняну миску та дерев'яну ложку, і вони розпочали своє спільне життя в похмурій, вогкій кімнаті з переплутаними звуками й павуковими закутками...

Данько хоча й мав на свої вісім років занадто серйозне, не по-дитячому зосереджене обличчя, але відчував, що маленьке серце його радісно звучить

під пальцями чарівника - діда. За якийсь час він навчився не тільки натягати струни на тонкому стані скрипки, але й притискати її до підборіддя і чародійним смичком викликати пов'язані звуки.

Він був щасливий.

Якось розцвівся й старий, і на його карих блискучих очах, з-під похмуро насуплених брів час від часу стала з'являтися давно забута, радісна сльоза...

У маленькому, павутинням поснованому, місті багато говорили про діда, про ладнача Льодовицина. Кажуть, що саме в наслідок цих розмов і позбувся старий найприбутковішої роботи в аристократичних домах... Але це його обходило дуже мало. Він тільки щільніше причинив свої двері й ще рідше став з'являтися по людних місцях.

Про що саме перешіптувалися, позираючи в їхній бік, перекупка з дяхихою, чому не дружно, а цікаво перехресні погляди різали на них крізь базарну юрбу, — маленький Мак не знав, ніколи діда про те не питався. Але й до його вуха долітали шматочки варіацій про ніби не зовсім природну смерть жінки Льодовицина, ба навіть чув, правда, дуже туманні, натяки на якісь то дивні взаємини старого з ним, маленьким Даньком.

Для Данька Льодовицин був майже бог, для Данька він був більше над усе — грізне й ніжно любиме, загрозливе й привабне. Отож не дивно, що, чим більше засновувало стару майстерню павутиння нових варіацій, чим частіше на її вікнах спинялися до заздрости цікаві очі випадкових міщан, Данько глибше поринав у сутінь павукових закутків, де тільки дід і таємниця звуку.

Якось вибрався старий аж на другий край міста до купця Забородкина ладнати фісгармонію. Вибрався й дуже забарився. Сумно стало самому Данькові. Він вийшов на вулицю й побачив — хлопчачи край тюремних майстерень змія запустили. Дуже несміливо, бо без діда не звик ходити, рушив малий туди.

Спинився здалеку й цікавими дитячими очима споглядав білий радісний клаптик, що спокійно завис у небесних просторах, прислухався до завзятих вигуків своїх сусідів-однолітків.

Вони чимраз розсотували довжелезну нитку, раділи з успіху рівного літання, надсилали „листи“ до ластівок.

Данько не помітив, як опинився в їхньому колі. Але вони помітили його відразу.

— А ти чого виліз, чаклунова малпа? — звернувся до нього рудоголовий хлопчисько й моторно закинув свою голівку.

Данько зашарівся:

— Я ж нічого...

— Нічого! — оточили, перекривляючи.

— Твій дід чаклун і вбивця!

— Брешете! — не втерпів Данько й почув, як сльози навертаються на затуманілі очі. — Брешете!

— А ти, — передав товаришеві нитку старший, — ти... — тут він вигукнув зовсім соромицьке слово. Усі зареготали. Данько що сили кинувся бігти, притискаючи гарячі долоні до мокрого від сліз обличчя.

Навздогін йому летіло різке отее слово, невиразне й ганебне, а обабіч його по пішомуду стрибали пущені навздогін цеглинки.

Прибігши до хати, він наштовхнувся на старого, що тільки допіру повернувся, ридаючи кинувся на залізне ліжко й довго не міг, тремтячи всім тільцем, відповідати дідові на стурбовані, хрипкі запитання...

Далі дід стояв під вікном. Скісний порохнявий промінь грався в його бороді й зайчики поклав на гнівне задумане чоло. Він стояв так довго — високий і непорушний, — далі повернувся, ніби певний свого спокою, але раптом упав перед ліжком навколішки і, цілуючи обличчя, маленькі Данькові рученята, рясно полив їх солоними сльозами.

Таким Данько ніколи ще не бачив діда, і цей образ подоланого велетня заліг у його пам'ять назавжди.

Вони плакали обидва, злившись в міцні обійми, такі багаті на свою любов, такі самотні й безсилі в пустелі людської душі. Вони про щось благали один одного, перепрошували щось, молилися.

Вечір м'якою сутінню обійняв ці два тіла — маленьке, що лише ступило на поріг життя, старе, що ногою стояло в могилі, — коли вони, стомлені від чуття, лагідно поснули в залізному ліжку.

Чорняві кучері дитинки вплелися в срібну бороду старого. Так молода травиця, білим стеблом прориваючись через пожовклі листки, з жагою пізнання тиснеться до їхньої життєвої мудрости умирання.

Вікно згасало.

4 Коли дівчина з дерев'яним відром просковзнула до Голчиного двору, Мак не помітив її. Безладними уривками йшли на нього згадки, образи минулого заповнювали вузьку вуличку осіннього передмістя.

... Блискучі сніги розіслалися безмежною пеленою, а посіріла дорога зигзаговою лінією плазує до ген чорного острівка дерев. Обрії сліплять очі. Він не дивиться туди. Він бачить тільки носки своїх чобіт, що ритмічно вгрузають у пухкий посірілий сніг, а далі скопують у повітря крижані грудочки, і вони дзеленчать, спадаючи на посірілу дорогу. Перед ним морозяно вискрипує полоззя простих санок. На санках убога труна. У труні — старий Льодовицин.

Данькові здається, що це від'їздить його білий день.

Він уже не маленький хлопчик, він — зеленоокий юнак, сповнений життєвих сил, але ще несвідомий їх. Те, що протягом десяти років давав йому старий, він же відразу й забрав із собою. Усе, що в'язало юнацьку душу з щоденним життям, з його поривами й надіями — був він, цей дивний білобородий дід.

Горем назвати мало те, що відчував Данько, йдучи за санками. Це був одрив, цілковитий одрив од життя, від звичок, від існування. Материних пестощів він не пам'ятав, дівочого кохання не передчував:

і те, й те купчилося, поєднувалося в так жорстоко покинутій майстерні, де павукові закутки затишно ховали муку радості й утіху прощівання.

Морозяну землю засипав удвох із кладовищенським сторожем. До моторошности тихо було, коли насипали могили. Червоні снігури струшували снігові клоччя з обважнелих гілок і цнотливо-криваві плямки вкroppлювали в білі сніги.

Мовчки й розгублено, забувши одягти шапку, виходив Данько за ворота. І тут він тільки не помітив, уперше усвідомив чудові снігові простори. Вони лилися в груди, вбирали очі. Відчуття такого всеземного звільнення, такої повні життєвих сил, тваринної, земної перемоги відчуваєш, лише загубивши, віддавши землі надто близьку істоту. Горе ще розриває груди риданням, втрата ще в'ялить твоє серце, вона лишитися може болісною плямою на ціле життя, але твої власні сили, твоє здоров'я, твої нерозкладені м'язи, твоя молода кров — тим сильніше бувають у цій визвольній перемозі.

Дорога збігала згори, а вниз білоголовими кубіками розляглося місто — курне й зомліле, але радісне, як великодня писанка.

Сонце цілувало місто, цілувало холодні простори й до болю блискучі обрії.

Данько посміхнувся до них.

Треба було починати життя.

5 Життя почалося само. Воно не питає. Не примушує чекати. Ти підстав йому порожню чашу своєї душі — воно відразу сповнить її запашної отрути.

Коли не стало старого Льодовицина, все якось зразу змінилося. Змівся світ, змінився й сам Данько.

Зеленоокий, худорлявий, страшенно самотній блукав він вечорами по засніжених вулицях старенького міста, ніби шукаючи чогось. Чого — він ще не передчував. Раніше він був страшенно жіночний, страшенно

м'який. За кам'яний ґрунт для його непомітних тендітних корінців був дід. Дід одійшов, і той ґрунт став зростати в його власних грудях.

Голос його якось відразу погрубів, і тепер ночами він уже не пестив смичком струни своєї скрипки, не віддавався їй тихо й лагідно, а брав її звуки з первісною жагою, з ентузіазмом певности своїх сил. І звуки її вже не вколювали, вони роздратовували м'язи тіла, гарячим оливом наливали судини, на корчі зводили палку, невизначену уяву. Якась непевна з'являлася мрія, якесь мариво, передчуття.

Він накидав протерте своє пальто, забувши зацібнути гудзики, насував на брови каплавуху шапку й біг у сніги, в сонне засніжене місто, все чекаючи стріти когось нечувано близького й незабутнього, живе, річове втілення його нічних несамовитих композицій...

Від перехресних, незмінно чужих поглядів падала на його душу темна тінь. У вічній тіні буйно зростали з душі розлогі бур'яни й глушили цвіт. Потрібний був бодай один тільки промінь. І промінь з'явився.

...Слухав концерта відомого скрипаля й побачив очі. Дівчина, чорнява дівчина сиділа в сусідній ложі й повними туги очима дивилася туди, де чотирикутник ряби блищав жовтjавими вогнями. Тоненька блюзка обережно облягала її округлі плечі й білий бантик підкреслював оксамитову смуглявість обличчя. Двома рисками час від часу здригало її підборіддя, і тоді тремтіли вуста, ніби до посміху, маленькі й вередливо блискучі. Він побачив її несподівано і, здригнувшись, відірвав руку з поруччя ложі, бо лікоть обікся об її блюзку.

Плакала скрипка відомого скрипаля, високі нотки її розпачливого стогону намацували цупке склепіння залі, відтак сміялися крізь сльози, казали дивне казання, малювали ясні дороги... Але він того не чув. Він знітився в куточку й тремтів, немов у лихоманці.

Ці очі, саме ці, він певен був того, не раз дивилися йому в серце самотніми ночами. Ці пальці, саме ці, пестили його чуба, коли знеможений і розбитий падав на залізне ліжко.

Оплески, світло, гамір. Заля плывла тисячами голів. Знімалася й падала завіса. Грюкотили стільці. Але він із скам'янілости зірвався тільки тоді, як вона — дівчина, маленька й чорнява — встала й вийшла. Голос завмер йому в горлянці й рухи були чужі. Відшукав своє пальто й натяг розгубленим рухом, піднімаючи голову над головами юрби, бодай не загубити білого бантика. Вона сама. Ось зникла в натовпі, ось знову промайнула.

Комусь наступив на ногу.

Вона натягла чорну оксамитову шапочку на бантика, і шапочка попливла річищем сірої юрби — через двері, через сходи, пороги... Замаячила під ліхтарем, завернула. Ось уся її гнучка фігурка швиденько промайнула. Він посковзнувся й замалим не впав. Які неприродні рухи, які дурні кроки!

Падає сніг, лагідно кружляє, вгорі — чорними пелюстками, в ліхтаревому колі — пухнастими й білими. Він чіпляється за обличчя, тане й стікає за комір. Її спину й плечі вкриває білим мереживом. Вона поспішає. Ніжки в неї страшенно тонкі. Постать її чомусь нагадує Магдаліну. Господи, як може вона так швидко йти! Він уже знає її, він сьогодні вночі заграє пісню її душі...

Чорна оксамитова шапочка перетворилася на білу. Вона — снігурка з білої казки. Він — теж хтось із давньої колискової.

— Слухай, — торкнувся плеча... Гаряче зашуміло серце, підкосилися коліна. Деревя попливли білими намітками й замаячили ярмарковими каруселями далекі ліхтарі.

— Слушайте! — Вона раптом спинилася й відступила крок назад, дивлячися на нього великими, подитячому здивованими очима.

Він не вмів сказати, він безпорадно простягав свої руки.

— Слухайте, я доганяв вас для того, щоб вам сказати. Я теж можу грати. Можу грати все. Можу, як хочете, навчити вас саму або подарувати вам скрипку. Дід Льодовицин, що в нього я жив, залишив мені багато інструментів.

Серце його сповнилося гарячого розпачу: вона мовчала. Проте йшли поруч. Сніг спіральними колами засновував, відмежовував від похмурих домів їхні постаті.

— Знаєте...

— Мене зовуть Таня,— раптом перебила вона.

Він узяв її за лікоть, але раптом відсмикнув свою руку. Думки цілком плуталися й слова тікали.

— Знаєте що, Таню. Я вам заграю Снігурку. Знаєте що!..

— Та ні ж, ні ж, не знаю!— І вона засміялася польовим синім дзвіночком, але раптом стала серйозна:

— Коли мені сумно, я граю на гітару. Сама. Коли нікого нема дома.

— Ні, ви гратимете на скрипку. Слухайте, це ж нічого, що я отак підійшов і отак кажу вам, а що нас ніхто не знайомив?

Вона знову сміялася:

— Ви страшенно дивний хлопець! Хіба ж так залицяються до дівчат?

Він почув, що страшенно почервонів. Залицяються? Він про це ніколи не думав.

— Ви простіть мене, що я... коли я щось не теє...

— Ви чудний!— вирішила вона.

— Ви не сердьтесь!

— Та я й не думаю. Ось я вже й дома.

Вона скинула оксамитову шапочку і, струсивши з неї мокрий сніг, взялася за ручку хвіртки.

— Таню, Таню, стривайте! Я ж не сказав вам! Завтра вранці я можу вам грати.

— Приходьте до мене. Батько буде радий. Завтра ж неділя...

Вони попрощалися. Потиснули руки.

Хвірточка стукнула, і з сволюка впала крижана брилка. Задзеленчала.

6 Другого ранку Данько біг містом із скрипкою. Він цієї ночі не лягав спати, і тому обличчя йому дуже горіло, а очі блищали. Він, мабуть, і не думав нічого, він тільки все бачив її очі, сповнені туги й якоїсь прихованої журби.

Він почував, як із тріскотінням зрушила крига над його життям і як лід Льодовицина несли могутні хвилі, звільняючи береги для всесильного потоку життя.

— Таню, Таню! — промовляли сухі слова. Сніг танути хотів. Сонце блищало й різало очі.

— От! Серце стукотіло в грудях. Як увійти? Що тоді треба казати? А що, як скрипка відмовиться? Ні, спинитися адже не можна.

І він увійшов. Забрехав із ланцюга собака. Данько зійшов на ганок і довго витирав з чобіт налиплий сніг. Тоді постукав тихенько у двері. Серце стукало дужче. Тихо. Він постукав знову. Чиїсь залунали тяжкі кроки. Задзеленчала клямка. На порозі став кремезний, бородатий чолов'яга. Він зміряв Данька похмурим поглядом. Обидва мовчали.

— От що, — сказав чолов'яга, — я знаю, ти, хлопче, до Таньки, але вона пішла до церкви.

— До церкви?

— До церкви, хлопче!.. А ще от що. Я тебе прошу, хлопче (це „хлопче“ ніби по обличчю било), прошу, щоб ти більше не ходив сюди. Танька тобі не кумпанія. От що.

Данько не сказав нічого, сльози чи то образи, чи то одчаю сповнили йому вії. Та й сказати б він нічого не встиг, бо двері хлопнули перед його обличчям...

З ланцюга рвався собака й старим, хрипким басом ніби кидав у слід: „Хлопче! Хлопче!“

Вийшов розгублено за ворота й поглянув на до-
мик. Крізь замерзлі шибки червонів журавельник —
затишно й тепло. На ворітцях тоді прочитав: „Па-
ляторник С. М. Голка“.

7 Поржавіла табличка, що врослася в мох на во-
рітцях, вирізалася крізь мариво згадок, немов на
екрані прояснів розпливчастий образ від направле-
ного фокусу апарата. Праворуч од таблички на по-
хилому паркані завис самотнім вічком кручений панич.

Мак помітив, що в нього зомліла нога. Він випро-
стався. Оглянувся навколо й здригнувся: праворуч,
з-за плеча, висунувшись з вікна, його уважно спо-
стерігав зморшкуватий, жвавий дідуган, що йому
довгі, по-запорозькому, вуса звисали з брезклих,
пом'ятих щік.

Хвилину обидва уважно оглядали один одного,
ніби вивчали кожну зморшку на обличчі іншого, всю
глибину її життєвого змісту, затертого між довгих
років.

— Скажіть, — раптом затрусив вусами дідуган, —
скажіть, адже ви Данило Мак?

Потакуючи, той хитнув головою.

— Що ж, ваше ім'я знав колись цілий світ? — ще
більше висунувся дідуган, але далі відштовхнувся
руками від лутки й зник за вікном.

Мак мовчки дивився в цеглинка пішоходу. Він
пізнав дідугана, хоча й бачив його ще юнаком та й
те один тільки раз. Він відразу пригадав семінар-
ський кашкет і замуровану білим морозом майстерню.

Це було другого ж дня після того, як молодий
Данько вперше й востаннє переступив поріг Гол-
чиних воріт.

Він прокинувся, коли надворі стояв зимовий день.
Від повні снігу повня світла билася в кімнату, сві-
жого, морозяного. Тіні від стола й роялю залягали по
підлозі синяві, затаємнічені. На засніжених шибках
майже чотирикутного вікна хтось доброзичливий
хитродумні повирисовував сплетіння: ялинки, хрещики.

й ще якісь лабіринти, а поміж них темніша пляма навколо стрімчасті промінчики роздає, немов чиєсь премудре око розсунуло тії ялини, щоб глянути крізь них у твою душу.

Вилазити з-під ковдри не хотілося: в хаті стояв холод. Не хотілося й рухатися зовсім, бо тіло ще було в лабетках тяжких снів, а ті сни були продовженням тяжкої дійсності.

Сталося що? Сталося нестерпимо болюче...

Раптом хтось постукав. Хто б то міг? Спочив, натяг чоботи, пальто накинув і параваном ліжко за-слонив. Одчинив. Убіг юнак у семінарським кашкеті. Став тупцяти ногами й терти вуха.

— В-ух! І морозець здоровий!

— Сильний?

— Аж стовпчики тріщать!

Сів. З чобіт його почав танути сніг. Він цікаво оглядав кімнату, і в погляді його тремтіли іскорки не то щоб зневаги, а якоїсь ніби іронії. Це, здавалося, ображало. Непокоїло — чого цьому червоновухому семінарові треба?

Але тут семінар заговорив:

— Це ж була Льодовицинова майстерня?

— Це.

— А ви тут живете?

— Ви ж бачите, що живу...

— І на скрипку ви граєте?

— Я.

— Здоровий мороз! — кепкував семінар.

Данько, що звик за кожним поглядом, кожним словом промовленим до нього, чекати приниження чи то образи, спалахнув:

— Чого ви прийшли сюди?

— А погрітися! — засміявся той.

— Тоді, знаєте що! — скрикнув Данько несамо-вито... — Знаєте що!

— Получайте! — елегантно скочив семінар і про-стяг Данькові конвертик.

Данько недовіжливо дивився то на конвертика, то в насмішкуваті очі юнака.

— Та беріть, воно не печеться.

Данько розірвав конверта й не зчувся, як відразу кров залила йому обличчя гарячим хвилюванням. Очі не бачили.

Він збентежено кинувся за параван. Він читав ті рядки, перечитував, шукав між ними, в трьох про-світах між нерівними смужками літер, чогось нена-писаного — тільки подуманого... Він світився боєм і горів радіщами. Він читав:

„Батько мій проста людина й вірить у якісь по-гані сплітки про вашого діда. Він каже, що мені не слід про це питати. Доведіть усім, що все це брехня. Я хочу, щоб ви мене грати вчили. Любий!“

Данько притис папірця до вуст і впав головою в подушку. Чи довго це було, що навколо загасли світи в божевільнім кружлянні й горіння? Він отя-мився тільки тоді, як почув конфіденціальний басок:

— Відповіді, містере, не буде? У справі реабілі-тації?

Данько скочив з ліжка. Голова горіла.

За параваном хлопчак хіхікав нестримано й гизко. Але Мак вийшов з високо піднятою головою й на-дхненно дивився крізь білі ялини морозяної шибки.

— Скажіть їм, скажіть усім, хай знає вона, — за-говорив Данько схвильовано, уривчасто й майже по-шепки, — що Данило Мак тільки тоді поверне до цього міста, коли ім'я його знатиме цілий світ.

Семінар зробився поважний, іронія зникла з його очей, він навіть згадав, що не скинув шапки, вві-йшовши до хати, і, зробивши це тепер, увічливо вкло-нився й обережно, майже навшпиньки, рушив з хати...

Але Данько несамовито кинувся до нього:

— Стривайте! — кричав він, стривайте! Це ще не все! Ось маєте — вам на прощання! — і він, дзвінко ляснувши семінара в обличчя, виштовхнув його й грюкнув дверима...

8 — Ви не ображаєтесь на мене? — вискочив з хвірточки дідуган. — Я завжди вас глибоко поважав і коли сміявся, то, може, з заздрощів... Я вас дуже просив би завітати до моєї господи.

Дідуган простяг руку й потиснув Макову.

— Гордієвський, Василь Якович. Може, ви не знали мене?

— Ні, я пізнав, хоча ймення вашого, здається, ніколи не чув.

— Прошу вас, — кинувся до хвірточки Василь Якович і широко розкрив її.

Мак увійшов.

Кімната була сповнена аксесуарами міщанства. Дугою зігнута канапка, тьмяні й дивні рослини, по стінах жалюгідні, олійні копії в золочених рямах, за іконою паперові квіти, по вікнах мережані фіранки. На порозі до другої кімнати з'явилася товста жінка з жовтявим хворобливим обличчям.

— Ірино, настав нам самоварчика, — звернувся до неї Василь Якович, навіть не познайомивши гостя з дружиною. — Сідайте, прошу вас.

Вони сіли з двох боків невеличкого столика, що, як видно, справляв одразу і за столового, й за пиємного, й за вітального.

Василь Якович узявся набивати цигарки тютюном з дерев'яного коробка.

Мак задумливо розглядав свої руки. Здавалося, він ніяк не міг розв'язати настирливої проблеми — як саме реагувати на поведінку жвавого діду-гана.

— Так от що, поважний добродію, — перервав той недовгу мовчанку, — я запитав вас: чи знав колись світ ваше ім'я? Будьте певні, що вже я мав право на таке запитання. Колись, пригадуєте — морозяного ранку, ви кинули мені горде речення. Про образу я не згадую, це діло юнацьке, тільки про речення, про яке я думав ціле життя. Думав тому, що я обрав іншу путь. Ви рвалися десь під хмари, щоб при-

низити й скорити тих, хто був, власне, і так нижчий від вас морально, а я плазував по найнижчих рівчачках, щоб ніхто вищий від мене не міг уже принижати. Ви ставили собі шлях для мети, і тому шлях мав бути величний, а мета — далека, я ж ставив мету для життєвого шляху, і тому шлях мій завжди був буденний, зате мета завжди була в кишені. Це ніби про журавля й синицю... Можемо сказати, що обидва шляхи вже майже закінчено, можемо, маючи сиві чуби, вже оглянутися назад, зважити й оцінити... А це дуже цікаво. Наша дивовижна й несподівана зустріч дає, ви розумієте, дає змогу оцінити. Отож я б і хотів, якщо ви не маєте нічого проти, зробити обмін, так би мовити, на curriculum vitae.

— Бачите, — тихо й спокійно почав Мак, — ваша ідея про оцінку шляхів мене дуже мало цікавить, але саме сьогодні, саме тепер, я готовий коротко розповісти про своє життя, можливо, й саме вам, бо ж ви були колись за посланця від неї...

— Так-так-так! — засмикав усами Василь Якович, — хоча б і тому. Мене цікавить, що було з того часу, як ви продали інструменти небіжчика ладнача й виїхали пароплавом з нашого міста. З того часу я нічого про вас не чув, коли не казати про лист, що його ви за три роки після од'їзду надіслали Тетяні, але ж у тому листі ви, крім душевних переживань, не змальовували нічого...

— Як, — перебив, здригнувшись, Мак, — ви читали того листа?

— І того, й другого ще... Але чого це вас так турбує? Про це я вже потім.

Мак деякий час, знітившись, сидів мовчки, але раптом стрепенувся й почав:

— Проте, тепер уже це байдуже, але, може... може, ви знаєте щось про неї?

— Я ж кажу — моє слово буде далі, зараз черга ваша. Чого ви хвилюєтесь, аджеж ви не закоханий хлопчик — ми балакаємо про закінчені шляхи.

Нервова риска перетяла неголене підборіддя старого Мака, але він уже не підіймав на співбесідника опущених долі вій.

— Гаразд, — почав він, — але не вимагайте послідовности й повноти. Хай це буде щось ніби до сповіді подібне. — Він криво посміхнувся куточком уст.

9 — Ладнач залишив мені не тільки інструменти, як кажете ви, а й чималу суму грошей, і це давало змогу мені довгі роки не турбуватися про заробіток.

— Я мушу повернутися трохи назад. Ви не знаєте, ви не можете знати, що була для мене Снігурка, що була для мене ця дівчина з білим бантиком... Це була перша істота, що відразу, надто раптово, розкрила до сліпучого життєвого світла вікову темряву зів'ялого організму. Адже, живучи в діда Льодовицина, я був немов зерно, поховане в тепле лоно запавної землі, що стереже свої плідні сили для майбутнього процвітання; живучи в діда, я був захищений від людського бруду, від людських звичок, ба від усього схожого на людське...

Зловтішна посмішка перебігла вустами Василя Яковича, але оповідач того вже не помітив.

— Цілком вірно — я виїхав пароплавом і майже без вантажу. Пам'ятаю — сонце сідало тоді в хмари за містом, і місто від того виглядало з темних тіней, немов юрба кам'яних босяків, вдягнених у сіре лахміття. Вони, тільки вони вийшли мене проводити й довго з-під насуплених брів поглядом мовчазним і похмурим дивилися вслід брудному пароплавчикові. Ви ж розумієте, ви знаєте, що я тікав від дівчини з білим бантиком тільки для того, щоб наздогнати її, тільки для того, щоб до її тоненьких ніжок покласти покривець з тим інструментом, який здобув собі надлюдську, надуявну славу, покласти свою надуявну й надлюдську любов...

— Для того я мав усі можливості. У Петербурзькій консерваторії мене не тільки прийняли після

дуже недовгого готування, але відразу на мене звернули увагу, і незабаром я вже виступав на концертах у малій залі...

— Дивно, велике гамірливе місто мало вразило мене. Я вже розчинився в людяних потоках, але був відмінний від усіх якимось вічним сп'янінням, вічним спогляданням ні для кого незнаного марива. Чудні! Вони ці „дивацтва“ пояснювали моєю „геніяльністю“... Нікому й на думку не спадало, що я за єдиний погляд, за єдине слово маленької Снігурки побив би на дрібні тріски свою улюблену скрипку.

— Ночами, північними ночами, білими й недужими, я блукав по гранітних берегах романтизованої, а насправді такої похмурої, холодної й жорстокої Неві. Я сів на гранітний ослінчик під велентенськими сфінксами, що один проти одного, голі й хвостаті, залягли на чотири лапи, втопивши зір свій у дружні й загадкові очі. Вони, ці єгипетські земляки, були такі ж чужі тут, як і я, а гієрогліфи на їхніх п'єдесталах такі ж були незрозумілі для всіх, як і гієрогліфи страждань, що гніздилися в моїй душі. Напроти тяглася англійська набережна суворим разком кам'яного намиста, далі важким кулаком підносив до неба свою баню Ісакій, а проти нього з садистичним надхненням залізною гнуздою мордував гарячого коня жорстокий геній жорстокої столиці.

— Це місто не спить ніколи, ніколи воно не дасть спокою людині з хворою душею. Коли заснуть живі метушливці — синяві тіні закатованих у болоті блукають його незчисленими проспектами, лініями.

— Ось тло моєї юнацької муки. Мучеником — аскетом я прожив найкращі роки свого життя, а коли я став уже на порозі слави, коли цікаві обличчя оберталися по фое театрів до мене, коли моє ім'я злітало з шепотливих уст мені навздогін, я зважився написати до неї.

— Відповідь я дістав чужу. Хтось писав, що вона вже два роки вчиться в Петербузі, і це остаточно

викинуло мене з рівноваги. Ви ж розумієте — ходити одними з нею пішоходами, очима вбирати ті ж холонді краєвиди, дихати тим таки туманним повітрям і не знайти її.

— Я майже відмовився від їжі й сну. Денні маріння не покидали мене й уночі, а нічні галюцинації почали відвойовувати своє право й на день. Та про це годі. Я шукав. Я приходив до найлюдніших перехресть, спирався плечем об кам'яну стіну й очима впивався в тисячні юрби, що велетенськими калейдокопами майоріли навколо. Зойки вуличного руху, заломы рук, парасоль і ціпків, усміхи, борода, муфти, пакунки, декольте, хутра, погони—все це перепліталось й путалось, аж доки не спливало на загальну матерію, що ворушилася червою в рідині сивої ночі.

— Я їздив до найтихших закутків міста—на Єлагін, на Стрілку, де лагідні буржуа милувалися з морського заходу, блукав по курних лініях Галерної гавані, де похмурі робітники повертали з важкої роботи до зголоднілих родин, одвідував усі театри, бив пороги канцелярій всіх курсів, усіх навчальних закладів...

— Усе надаремне, все надаремне — аж поки... я таки стрів її!

— Може...

— Ні, я не помилився!

— Я кажу — може б, чаю...

— Ніякого чаю. — Старенький Мак був неначе в якомусь трансі. Очі йому блищали, і нестримані слова, одне одне переганяючи, летіли з пересохлих уст. Василь Якович моргнув до жінки, і вона осіла жилавою брилою за блискучий самовар.

10 — Я таки стрів її, — провадив Мак, — стрів і бачив отак, як бачите ви мене...

— Був страшний осінній вечір. Різкий, одчайдушний вітер рвав парасолі з рук рідких подорожніх, розпанахував щільні тканини дрібного холодного дощу. Крізь його сизі намітки потрійні ліхтарі Троїцького

мосту майоріли, непевно підморгуючи. Час від часу приглушено вигукували потропавлівські гармати, повідомляючи людей по вогких гаванських льохах, що вітер з моря підіймає холодні води Неви й загрожує їм небезпекою. Від приглушених зловісних вигуків здригалося серце кам'яного міста. Дощ ляскотів по калюжах, і вітер роздирав його тканини.

— Змоклий і стомлений, я повертався додому. Перейшов Троїцький міст і, опинившись на Марсовому полі, завернув праворуч. Десь з лівого боку моторошно гомоніли голі дерева Літнього саду.

— І ось тоді, притискаючи до грудей легеньку парасольку, вона, обігнавши, пройшла повз мене. Я пізнав її відразу. Хоча з часу мого від'їзду минуло вже вісім років, але ж я бачив її кожної ночі! І, ви знаєте, що зробив я тоді? Ви знаєте? Я спинився, обпершись на стовбур ліхтаря, і дав їй одійти кроків на сто. Я здалеку йшов її слідами, впиваючися постаттю її крізь мокру просторінь важкого туману. Я не насмілювався заговорити до неї, бо ж тої надувної слави я ще не здобув своєму інструментові... Вона увійшла в Мільйонну вулицю, і тут її заснував тяжкий туман.

Я вартував її сон.

— З того часу мені щастило. Я бачив її досить часто, досить часто стрічав на Мільйонній вулиці і, ховаючись далеко ззаду, проводив доти, доки не губилася вона в юрбі. Пригадую — спочатку носила жовту в'язану шапочку, далі — фетровий капелюш, а ще пізніше — хутряний...

— Мільйонна вулиця, вузька й похмура, з кам'яними брилами старосвітських будівель обабіч! Вона спорожнила мою душу! Від Зимового палацу азійських сатрапів, від десяти Теребенівських велетнів, що мускулястими руками підтримують широчезний під'їзд Ермітажу, і до Марсового поля я вивчив кожну дрібницю, кожний деталь. Тут віднайшов я мою Снігурку, мою дівчину з білим бантиком, тут і загубив

її. Прийшов час — і її не стало. Вона немов би розтанула разом із снігом.

— Похмура, брудна петербурська весна одібрала мені мою Снігурку. О, як кляв я себе тоді, як ненавидів! Стільки разів бачити її біля себе й стільки разів відмовитися від неї.

— Але одного разу біля Фінляндського вокзалу я побачив її ще раз на візнику. Вона сиділа поруч з похмурим панком. Це було востаннє, бо я вже не шукав її.

— Повернувшись тої весняної ночі додому, після втомних і довгих блукань, я вперше жажнувся своєї скрипки. Вона лежала на маленькому ломберному столу, і вигляд її лакованого покрівця був абсолютно подібний до дитячої труни. Я заховав її до шахви.

— Маючи двадцять вісім років, я ще не знав жінки. Усю свіжість своєї жаги я зберігав для святої офіри, зберігав для того, щоб тепер викинути нерозквітлі пуп'янки на найбрудніший смітник.

— І я це зробив. Я поринув з головою в пияцтво й розпусту, найтоншу, найвибагливішу розпусту, що руйнувала не тільки тіло. Уся мета була витравити ті платівки душі, які здібні фіксувати якісь чуття, прагнення, згадки.

— Власними ногами, на велику втіху п'яної оргії, я розстрожив свою скрипку, примусивши перед тим кожну з цих наволочів верещати смиком по її знеможених струнах, я звелів досхочу гвалтувати її душу, і тоді сам розстрожив її...

— Дайте, будь ласка, чаю, — схвильовано перебив Мак сам себе. Побовтав ложечкою в шклянці й миттю випив до дна.

11 — На цьому можна б і кінчити. З скрипкою скінчилася й моя слава, яка так цікавила вас. Думаю, це задовольняє? Але вас цікавить, можливо, і те, що дало мені право все ж повернутися до рідного міста? Можливо, що й ніщо. Решта мого життя була сіра й буденна.

— Я прокинувся від зморного, розпусного с'казу, коли в мене не стало грошей. Лишилося саме стільки, стільки треба було, щоб кудись зникнути, щоб якось вирватися з цих кам'яних лабетів, де кожна цятка нагадувала про неї, бо все ж платівки душі моєї не стерлися — я весь цілком був відбитком її образу.

— Треба було тікати від себе. Я й поїхав за кордон. Убого жив на околиці Відня. Заробляв дурничку, граючи в оркестрах по найдешевших ресторанах. У вільну годину приходив до Пратеру, сідав на ослона і дивився, як кружляють вагонетки Riesenrad'у, — то здіймаючися високо вгору, то спадаючи до самої землі.

Не знаю, чому так подобалося мені споглядати це велетенське колесо, що нагадувало мені закрите коло людського життя. Але це було мені любо. Зміст людського існування — від колиски й до труни — виявлявся не більшою доцільністю, як закрите кружляння велетенського колеса. Постійна тривалість його осі не виправдувала дурного кружляння. Riesenrad! Скільки нового в спогляданні твого руху на тлі вічної блакиті пізнав я...

— Усе алегорії. Іноді жаль себе стає. От і допіру сидів біля вас, угледів молоду квітку на вмерлій стеблині й знову нагадав своє життя. Сантиментальність!

— У Відні я одружився з голубоокою німкенею. Двадцять років прожив із нею й мав двійко дітей.

Здавалося б, треба там і кінчати, але, знаєте, адже тепер однаково, ви самі казали: шляхи закінчено, знаєте, не було того дня, щоб я не згадав її — дівчини з білим бантиком, якій я готував колись славу й яку любив.

— Родини в мене не стало. Діти вмерли раніше, дружина — торік. Я знову лишився сам, і знову причинність молодости повернулася до мене, але тепер мені треба вже небагато. Я хотів би тільки знати, що сталося з нею, чи знала, чи відчувала вона, бодай

колись, якою раною проніс я через життя її образ, чи відчувала вона, бодай у мільйонній долі, скільки мук гніздилося колись у моїй покаліченій душі!

— Знаєте, я інколи думаю — страшна річ життя або, може, і інакше — важка наука, що її досягаєш уже тоді, коли вона ні на що непотрібна... Але тепер я договорив, я вже хочу мовчати, я вже хочу, щоб ви...

— Та мені недовго, — потягнувся з-за столу жвавий дідуган, — але ходімо до саду, погляньмо на мою бджолу. Хе-хе, придбав, придбав, любчику.

12 У садку осінь губила червець і жовтяву прозолоть. Сонце сіло, і почало вечоріти. Василь Якович діловито взявся відкривати рямкові вулики, щоб пояснювати.

— Слухайте, давайте кінчати. Я страшенно втопився, — не стерпів Мак.

Вони сіли на ослона.

— Так мені ж недовго. Це я тільки для ілюстрації. Так і оцінимо, виходить. Вам про неї? Це просто, але тут передмовочка! — Він гидко причмокнув язиком.

— Передмовочка, про мету й шляхи... Моя мета ось — бджола, хатинка... До цього шлях легкий. Я ж не збирався бути всесвітнім пасічником і не заживав слави. Коли одного разу я натрапив на петербурзьку газетку, де якийсь писака вихваляв ваше ім'я, я був завагався. Але ж згадав, що слава для вас не була за мету. Ба більше, я зрозумів, що мети ви зовсім не мали, бо коли б і осягли її — Тетяну, як ви звете її, „дівчину з білим бантиком“, то, повірте мені, вона б не задовольнила вашої хворої уяви...

— Слухайте, ви.

— Не будьте вже такі горді й не перебивайте. Що це я казав? Так, про уяву. Ви нагородили мільйонні трагедії з вигаданими зустрічами на вашій Мільйонній вулиці, а я вам кажу, що ви брешете.

— Та як...

— Не перебивайте. Голкова Тетяна й до цього дня ніколи не виїздила з нашого міста.

Мак скочив з місця. Він був страшенно блідий.

— Мовчіть і не заважайте. Справа в тому, що того листа, про який ви згадуєте, надіслав вам я, а вона обох ваших навіть і на очі не бачила, от що! Зробив це я свідомо, і зовсім не для того, щоб мститися за дрібну юнацьку образу, лише для того, щоб перевірити свою думку, щоб довести собі, що зеленоокий кучерявий юнак, хоч і літав високо, але принизив мене, плазуна, легковажно. Та свого експерименту я ще не доконав. Адже шляхи не зовсім закінчено—ми рухаємося, говоримо дурниці, їмо, одне слово, ще живі істоти. Ото ж ваша „Снігурка“ живе через дорогу, де жила й сорок років тому, ви маєте змогу розповісти їй про всі свої страждання...

Мак повернувся й мовчки рівним, немов у сновиді, кроком рушив із саду, далі перейшов улицю й зник за хвірткою.

Позад його, ніби кіт за горобцем, прокрадався Василь Якович, трусячи від зловтішного сміху своїм довгими обважнілими вусами. Він підійшов до Галчиного паркану і, спершись об нього обома руками, приклав очі до широкої шпарини.

Надворі потроху залягала осіння сутінь. На струхнявілому танковій сиділа жінка — непорушна й рівна. Вона поклала руки на коліна, вдивляючись у далекі баштани, що збігали до ще зеленої смуги кучерявих річкових верб. Її обличчя, суворе й ніби кам'яне, ще відбивало сміливі лінії колишньої краси. Одягнена вона була дуже просто, але чисто й охайно.

Мак ступив кілька кроків наперед і широко розплющеними очима вдивлявся в обличчя жінки, намагаючись знайти в її рисах те своє умучене в любові. Так, це була, без сумніву, вона. Але, вдивляючись трошки повз нього, Тетяна ніби не помічала його. Встромивши свій зір у якусь далеку точку, вона вся ніби поринула в якісь глибокі, самотні думки.

Мак підійшов зовсім близько.

— Хтось увійшов? — раптом промовила Тетяна розміреним тихим голосом, не поворухнувшись жадним м'язом тіла. Дивлячись порожніми очима в далечінь, вона бачила саму лише темряву.

Старий здригнувся й рукою провів по очах, бажаючи скинути з них страшне навіяння.

— Я питаю, хто увійшов? — знову промовила Тетяна.

Данило Мак з перекошеним від жаху обличчям став відступати назад. Далі повернувся і кинувся бігти, бігти — через город, баштани...

— Хто це? — голосно скрикнула вона...

— Не хвилюйся Тетяно, — почувся твердий голос з-за паркану, — це ходить один божевільний. Він уже втік. Він спокійний — нікому лиха не коїть.

Надворі знову стало тихо. З річки потягло вечірньою вологою.

Вітер повинен надимати
вітрила, хвилі повинні
вдарятись об фалшборти і
судно має прямувати на розпечене півколо сонця,
що постає на сході. — Прапор подорожніх плеще на
клатику щогли. Так треба розпочинати подорож і
ковтати солону радість переможених кілометрів.

Проте пілоти люблять бажати один одному перед
дорогою:

— Шпичку в ніс!

Це для них ознака доброї путі; по цьому гуде
мотор, аероплян рушає й заплутує всі пляни й усі
системи. У системі сприймання й натяку немає на
сувору й непорушну витриманість і послідовність,
що її неодмінно зберігає поїзд. Вагон минає стан-
ції — бездоганно й одноманітно стандартні, одвічні
й невблаганно подібні дерева слухняно виконують
свій старовинний літературний обов'язок „бігти повз
вікон вагону“; все це, теж поступовно й послідовно,

АЕРОДРОМИ

ОЛ. МАР'ЯМОВ

приводить до станції з останнім нашим прикордонником і по цім пересаджує до станції з першим прикордонником „потойбічним“.

Аероплян все це нахабно оминає; станції, що повинні б вражати, за добрими прикладами, „нарочитою своєю прибраністю“, відсутні, обидва прикордонники губляться в густій і сантиментальній траві аеродромів, і це відразу збиває з пантелику.

Минає кількість днів, потрібна, щоб аркуш, вкладений у червону книжку закордонного паспорта, густо вкрився печатками віз та явок. У синіх та червоних фарбах штампів, підписів та печаток заховано солодку мапу подорожі. Виявляється це вже в кабіні Укрповітрошляхівського „Дорнье-Комета 3“ підчас повторного нещадного хилитання над Донбасівськими просторами в скажених вітрах, коли чотири десятки закордонних днів лишаються позаду, останню печатку на, колись білий, аркушик паспорта поставлено, і ця червона книжка втрачає чинність.

Ще день: автомобіль їде рівним бруком вулиці ім. К. Лібкнехта. Подорож скінчено, і подорож ця саме тепер постає якнайяскравіше, від самісінького:

— Шпичку в ніс!

— Рушаймо!

Години польоту чергуються з півгодинним перебуванням на аеродромах. Кожен аеродром складено з цілком одмінних часток і ознак. У польоті ж аероплян перемагає стрічні вітри, зібрані на перехрестях повітряних шляхів.

Вітри ворогують з нами. Вони б'ють нам у лице й женуть тумани. Цей наш бій триває всі чотири дні нашої аероплянної подорожі,— чотири, а не три, як повинно б бути,— саме через цей божевільний вітровий опір.

Весна — поганий час літати, вітри чергуються з туманами, тумани стережуть за Махач-Кала, однаково вкриваючи зеленаві простори каспійських хвиль і скупі дагестанські гори. Наша „Комета 3“ йде день

перший, доходить Армавіра, сідає в траву й лишається відпочивати на ніч. Трава аеродромів завжди відгонить якоюсь хатністю й сантиментами. Вона неодмінно приваблює й заспокоює. Біла розкидиста „Комета“ вгрюзає в неї колесами, панують три найспокійніші фарби: зелене, синє й біле, а тому приємно розлягтися на „пероні“ цього повітряного вокзалу, втопити очі вгору й відпочивати від безнастанного шумовиння мотору, від уїдливих пахощів машинного масла й від чотиригодинної відсутности землі під ногами.

На ростовському аеродромі завжди пахнуть якісь квіти: в травні непереможно панує бузок, в липні хлопці кожен аероплян зустрічають з букетами троянд; будинок же „Повітряної станції“ виглядає білий з суцільної зелені; до того ж ознаками якоїсь колоніальної факторії одгонить від тихої станційної веранди з плетеними меблями, з гостинним півгодинним затишком для кількох нечисленних прольотних пасажирів. Біля аеропляну пораються люди, старанно напувають його бензиною. Ранок нічим не порушує своїх одвічних звичок, кричить голосами півнів і кидає невблаганні пахощі розквітлих бузкових кущів. На тулубі „Комети“ виокремлюються чорні літери RRU — літери Укрповітрошляху — і далі дві останні літери — власне ім'я аеропляна.

На другий день подорожі ми приходимо до Махач-Кала, бачимо море й порт, бачимо щогли й сонце на щоглах і губимо все це, спускаючись поміж гір на запнутий сизим туманом аеродром.

Від вітрів і моря земля гірка й засмагла. Сонце народжується в морі, сонце йде за гори, і на його незмінному шляху хиляться виснажено-жовті, попалені суховієм травинки. Під велосипедною шиною трава шарудить сухо і стомлено. Жіночий велосипед везе худорляву спітнілу людину, везе, м'яко підстрибуючи на численних горбках, розкиданих попаленим уривком загубленого в колі голубих гір степу. Велосипедист огинає брудну, невідомого похо-

дження калюжу, що конає в ненажерній глині, потім одразу завертає й вже біля недобудованої, давно залишеної хатки плигає з сідла на свої довгі й пружні ноги.

Сонце нестерпно б'є в спітніле чоло, сновигає в недопалених рештках скупкої трави і кілька сили накидається на велосипед, розтоплюючи в неймовірному блиску його ясне металеве плетиво.

З виру дошок, глиняних свіжонакопаних грудок і штабелів сухого очерету визирають четверо татар. Вони лагодять простору міцну землянку; один на-свистує на малій очеретяній дудці, трое співають одноманітно й нудно. До того, хто приїхав, підходить власник чорної, розкуйовдженої голови.

— Ще день і скінчимо, — каже він.

— Можна б і скоріше, Меджіде, — ліниво протягає у відповідь сухорлявий високий велосипедист, поволі відходить далі й лягає на тверду, просушену глину, на рідкі й зголоднілі травинки.

Меджід підходить до нього, лягає поруч, і обидва запалюють цигарки. Пахне сіллю й бензиною гірка земля аеродрому, тяжить дагестанський південь і ледве помітне коливання голубого серпанку біля гір. Начальник аеродрому Лапотніков і його десятник та перекладач, бакінський тюрок Меджід, лежать поруч, тяжко пихкаючи тютюном і накривши голови білими хусточками. Начальник Лапотніков переходить у третій свій дагестанський тиждень, і вже шістнадцятий ранок висить безсило біла полотняна ковбаса; повітря, здається, обліпило цю ковбасу пекучим компресом, і навіть полотно справляє вражіння спітнілого, паруючи так само, як голубі гори, як гарячо-жовта баня недалекої церкви, як шестеро людей на аеродромі. Татари вже восьмий день пор-паються в глині над цією землянкою для бензини, велосипед дружини Лапотнікової знає вже кожний рівчак, кожну калюжу на дорозі від тієї купки татарських хаток, що погордливо зветься станцією й

де оселився начальник, і аж до самої цієї порівняно гладкої площинки репаної глини, що її після довгих шукань знайшли для аеродрому. Степ навкруги набігає горбками, рівчачками й зеленими калюжами, і тут стоїть наш аероплян. Пілот П. ходить подалі від бензини; він зосереджено мовчить і палить цигарку за цигаркою. Борт-механік К. виносить Лапотнікову борт-книгу. Все це неодмінна процедура кожного аеродрому.

Друга машина з'являється з-за гори вже тоді, коли на краечку аеродрому розтягнуто величезну літеру „Т“, і чотири вогнища безсило здіймають димові пасма в тяжкому повітрі. Повз татар, що котять діжку з бензиною, Лапотніков заходить у хатку, бере два прапирці в руки й виходить назустріч машині.

Аеропляни стають, розкорячившись посеред аеродрому. Вони цебрами ковтають бензину, і, коли пильніше придивитись до їхнього тупого, незграбного en-fase, вони раптом починають нагадувати корову.

„Шпичка в ніс“ не допомогла. Вітри, як і в перший день, ворожі нам, а за півгодини від Махач-Кала стережуть нас тумани.

RRU входить у туман і змушений розгублено борсатись у огидносірому молоці. Пілот веде машину вище — обрії тонуть у сірому, що підступає за два кроки до очей; він знижується якнайбільше, шукає рівної лінії телеграфних стовпів і не знаходить її; вирішує сісти, щоб не витратити дурно бензини, і бачить на єдиній рівній площинці єхидну ямку.

Ми заплуталися. Ми кидаємося, як божевільні. Компас зіпсовано, і ми повинні кружляти, як неприкаяні, десь тут, над дагестанськими горами, аж доки зникне ця сіра гуща.

У нас хід — сто дев'яносто кілометрів на годину; навкруги нас ворожий туман і ворожий вітер. Ми загубилися тут, серед туману й гір, із своїм зіпсо-

ваним компасом і цим нікчемним, настирливим пропелерним вереском. Ми кружляємо в сірій безвісті й раптом злітаємо з своїх крісел...

... Скло, вилітаючи з віконця, дзвенить жалісно й безпомічно, і це саме тому, що враз спинилася тріскотнява пропелера й завмирає останній сполох інерції, що ще штовхає нас кудись уперед. Ми не встигаємо ще поглянути навкруги, як чийсь голос каже за вікном:

— Живі?

— Живі.

— Вилазьте.

І ми вилізаємо крізь мале висаджене віконце, бо двері зім'ято так, що вийти через них не можна. Ми сідаємо в тумані на вогку траву, мовчимо й дивимося на розбиту „Комету“. Ми дивимося на розтрощений у тріски пропелер, на мотор, розкиданий навкруги, слухаємо сумне покрапування бензини й масла з баків і мовчимо. Потім пілот підводиться і так само мовчки йде вниз, з гори. Йому треба відшукати залізничну станцію і телеграфувати про аварію. У нього розбито руку, кров бризнула на обшивку самолёта, кров і тепер крапле на землю за кожним його кроком. Ми розбилися на повний свій ході, врізавшись у глинясту гору, ретельно приховану від нас туманом. Тепер „Комету“ припилено до самого верхів'я, ніби велетенський білий метелик. Якби тут був камінь, а не глина,—лежати б нам під цією кручею, внизу, за добру сотню метрів звідси.

Проте ми живі й цілі, ми сидимо на несподіваній і невідомій горі, укутані у вогку халамиду туману, й напружено вслухаємося, ловлячи нелевні звуки другого пропелера.

Так. За нами має вийти другий RRU з поштою, ми його чуємо, і раптом пропелер уривається, зникає несподівано, і ми не знаємо—чи вилетів він просто кудись за тумани, чи сів на відпочинок, чи,

може, лежить десь так само, як і наш — непотрібний і нікчемний на незрозумілій оцій горі.

— От і... той... — видавлює з себе борт-механік ні до чого, так, щоб щось сказати, чимсь порушити цю огидну тишу.

— Так, — відповідають йому обидва його пасажирів. Це теж ні до чого, проте це має утворити діалог.

Масло крапле з баків якось надзвичайно голосно. І дивно ще те, що з усієї безформної купи розкиданого машинного мотлоху виривається одноманітне й чітке такання зовсім недоторканого пілотового годинника.

Ми розбилися о десятій, тепер одинадцята, туман ніби навмисно зникнув уже хвилин із сорок тому, значить, протримайсь ми в повітрі якихось двадцять зайвих хвилин — все було б добре.

Приходить невідомий тубілець, дивиться на аероплян, присідає до нашого гуртка й хитає головою.

— Болной? — питає він, показуючи на розбиту машину.

— Так, „болной“, — відповідає йому борт-механік з сумним гумором.

Я одвертаюсь. Я відчуваю, що було б надто вже літературно помітити ці дві скупі сльозинки, що застигають на борт-механікових щоках. Я їх не бачу.

Так сидимо ми ще три години й мовчки слухаємо безперестанне падання крапель. Потім унизу з'являються дві постаті, ідуть вище, і ми пізнаємо нашого пілота з другим, з авіатором тієї машини, про чию долю ми так турбувалися. Його аероплян сів цілком щасливо за чотири з половиною кілометри звідси, за півкілометра від роз'їзду Ачі.

Ми ж сидимо недалеко Темір-Хан-Шури, і тепер пілот з механіком лишаються стерегти мертве тіло своєї „Комети 3“. Пілот другого RRU веде нас на роз'їзд.

Ранком він потягне нас до Баку.

Ніч минає в товарному вагоні на роз'їзді Ачі. Навкруги знову туман, що весь час просипається

нудним дощем. У товарному вагоні — пересувний червоний куток. Лежать книжки аварською мовою, татарською тощо, а коли я виходжу на малий і такий звичайний перон роз'їзду, доходить розмова:

— Де начальника? Де начальника? В Петровска уехала? Алескера малчика болной. За мной присиал.

Сується невисокий кремезний і чорний аварець, він оббігав усіх присутніх, оглядав неспокійними, швидкими очима кімнату.

— Алескера малчика рука-нога болной! Тут-черт-сатана! Лечит будем! Начальника де?

Аварець метушився по залі.

Телефоніст пояснив зовсім звичайно: чарівник місцевий.

Станцію Ачі облягали дощі. Уцілілий RRU вгрузав у непідготовлену глинясту розмоклу площинку, червоний товарний вагон на запасній колії хилитався й скрипів, у щілини зрідка заглядав прожогом метушливий вогник залізничного ліхтарика.

Роз'їзд щедро жбурляв небувалі контрасти. Облога дощу, огидного й нудного. Хилитання старого товарного вагону, шамотіння сторінок аварських брошурок і аварський чарівник — „справжній“ і незаперечний. Розбита вщент „Комета“ висить метеликом на далекій горі; недалеко море дихає сіллю й нордом.

Блощиці у лавках вагону такі ж невблаганні, як по готелях. Крізь стелю просякають дощові краплі.

Чи ж випустить туман нас уранці?

Рано ми сковзаємось у слизькому бруді, хлюпаємо в розмитій глині і, змоклі, вантажимо у кабіну.

Розкручується пропелер, хлюпає навкруги вода. Скло вікон забризкане брудними краплями. Аероплан виривається з бруду, тяжко біжить уперед, плигає, виривається з справжніх хвиль калюж, злітає, хлюпається на землю, підлітає знову з настирливим гуркотом, вривається в норд, і норд жене його до Баку своїми скаженими подувами.

Приємно пролітати цей шлях з Харкова до Баку втретє, коли гушавина нафтових вишок і жовто-чорне офарблення нафтових озір не вражають несподіваністю, і всі частки перейденого на „Дорньє“ шляху знайомі до дрібниць. Кабіни різних аеропланів — теж матеріял для міркувань. Є припорошена й зайва розкіш, псевдокомфорт, кабіни „Дорньє-Меркур“. Після виходу з нього в пам'яті лишаються три елементи аеропляної досконалости й повітряних розкошів: металева сітка для речей („як у м'якому вагоні“), безліч товстих і шикарних шнурів на кріслах, на вікнах, на стелі і, нарешті, окремі спокійні двері до вбиральні.

Та ще влючована в стелю матова електролямпочка, оточена бронзовим різьбленням, — таке ж цілком автоматичне запозичення з залізничного купе. Бо „Дорньє“ летить лише вдень.

Кабіну „Юнкерса“ можна запам'ятати поперше кольором.

Вона вся — сіра.

Все чисто затягнуто в парусину, і, крім парусини та віконного скла, немає нічого. Речі йдуть під сидіння, двері причиняє ще одне відкидне крісло, і ця, винесена над крила, парусинова кабіна ще спокійніша й зручніша, ніж пишна „Дорньє“.

Англійський „Гавеланд“ має кабіну велику й довгу. Десяток крісел приховані присмерками темнуватого проходу. Зникає інтимність і вимушена з'єднаність пасажирів, вихована в решті аероплянних систем. Тут панує головна психологічна ознака залізничної подорожі: „Кожен летить сам собою“.

Є ще кабіни „Фоккера“.

Замість внутрішнього устаткування вони лишають у пам'яті густий пах машинного масла й тріскотняву дверей, через які борт-механік перевіряє мотор. Всі ті найгірші елементи польоту, що від них зовсім вільні аеропляни інж. Калініна.

Дуже тяжко розповісти, що видно з вікна кабіни.

Спостерігати можна лише протягом перших двадцяти хвилин. За ці ж двадцять хвилин доводиться пригадувати всі штампи аероплянних порівнянь. Потім не тяжко впевнитись, що жаден з них зовсім нічого не каже. Далі — хилитання аеропляна й сонце, що б'є у вікно, дають вимушений, але неодмінний сон. Два найгостріші вражіння з польоту: колесо аеропляна, що за інерцією кілька хвилин крутиться в повітрі, і ще тінь аеропляна, що пробігає землею.

Решту вражінь дають аеродроми.

Добре пролітати рано на весні курорти. Тоді вони, як людина застигнута у вранішньому негліже. Курортників немає, до парку не потрібні жадні квитки, по санаторіях лише гамірний стукіт ремонту. П'ятигорськ же на весні живе ще тим повітовим життям, що ретельно приховується влітку під червневий, сухий порох, у метушню курортницьких чамайданів і плутанину дієт та курсів.

На порожньому вокзалі перший „курортник“, висівши з буферів ростовського поїзда, співає:

„Одін уркан зо всех молодшій,
Склонівші голову на грудь,
Тоской по родине скучаїть,
Не может бедний йон заснуть“.

Блакитні лялькові вагони п'ятигорського трамваю ходять лише одною лінією, та й то порожні, а на Радянському проспекті панує така сама непевність передсезоння, коли ятки ще не відкриті, але вже пофарбовані; коли в садах немає ще концертів, проте вхід уже не вільний.

Отже, тепер, підчас третього перельоту, сприймання ламаються на елементи та частки. Десь з Ізюмщини лишається вкритий стримкою тінню крила трикутник. Трикутник цей рухається сірою смугою землі. Він — світлий. Це — пара волів, плуг і за плугом хлібороб у білій сорочці. Сіра смуга землі за трикутником виразно чорнішає, наливаючись жирним соком. Відтоді робиться помітною сила землі.

Її всю поділено на рівні й чіткі, чорні, жовті й зелені квадрати, чотирикутники й паралелограми. З-посеред неї втопають малі оселі й далі, в ярках та яругах, постає Донбас. Індустрія, так само оточена хлібами, а потім за Маріуполем блимає й зеленкувата смужка моря.

Хмарки над аероплянном — чіткі й опуклі. Через відчинене скло б'є вітер.

Скажений вітер.

Тепер, біля Баку, це — норд.

Він не пускає нас сісти на аеродром. „Дорнье“ кружляє над вишками від Бібі-Ейбата до Балаханів. На промислі Ільїча вишки йдуть у море, вода відступає й змоклі піски вкриваються масткими плямами нафти. Нафтове озеро біля берега зелене, далі смугасто-чорне, до центру воно червоне. Ці озера розілляті поміж вишок, навкруги величезних резервуарів, серед усього того, що оточує народження нафти.

Норд мете порох і тоді, коли старенький автомобіль їде з бакінського аеродрому до міста.

Аеродром цей ввесь у чахлій траві; дорога ж до міста перерізає й чіткі залізні стовпи електричної залізниці до Сабунчі, й котеджі селища Степана Разіна, що стоять серед дивної в смуги норду зелені, вище над залізницею. Норд мете з порту порох, папірці й недопалки. Бакінці закривають очі величезними окулярами од пороху, і вулицями вештаються рідкі постаті з дивними від окулярів обличчями. У порті тупцюють на хвилях пароплави та баржі з сантиментальними назвами, що властиві лише морю. На Чорному морі переважають „Джаліти“, „Доротеї“. Є також „Гостомисл“, одноголосно, хоч і неофіційно, перейменованій на „Гоп со смиком“.

На Каспії ж панують „Леїли“, „Фатьми“, „Голубіци“.

Іржавою величезною баржею „Голубіца“ нещадно жонглюють хвилі у норд.

„Юнкерс“, що має летіти звідси до Тегерану, застиг на аеродромі й не може знятися крізь вітер. Авто їде між вишки. Воно спиняється в Сураханах, саме там, де вишки щільно підійшли до чотирикутної стіни. Нафта тече під стіни, застигає посеред двору й проступає крізь землю долівок. Так доживає старий храм парсів-вогнепоклоників. Триста років тому тут був іще постійний табір індуських купців, і в центрі храму, підтриманий диханням нафти, горів незгасимий вогонь. Тепер вартового нема. Старі індуси зрідка приходять аж з самої Індії — подивитись на храм і вмерти. Навкруги стиснулося коло вишок. Грунт — чорний і вогкий.

У Раманах між вишок лишилася стара вежа.

На промислах встановлено новіші тартальні приладдя, вони здобувають нафту, майже без людей. Раманинські промисли напівпустельні. Над вишками стоїть майже зовсім ціла сімсолітня вежа, і, напевне, діти, граючись, почепили між зубці чорний прапор.

Желонки сновигають угору й униз. З легеньким свистом у резервуари вривається струмись нафти, і так увесь час, протягом усіх змін.

Норд випускає з Баку лише на третій день. Вчора якийсь американсько-перський концесіонер вривався до контори Укрповітрошляху, галасував, нервувався, кидав на стіл долари, благаючи пустити для нього позачерговий аероплян. Тепер американець сидить у юнкерсівській кабіні, притихлий від нервової реакції й морської хвороби. Над Паглеві аероплян робить сім кругів. Безнадійно-порожній аеродром постає внизу гарячозеленим квадратом, вихопленим на вузькій, витягнутій в море стежці. „Юнкерс“ їде вниз, плигає на траві, біжить далі й спиняється, нещадно мнучи буйні травневі паростки.

Ми пролетіли шість аеродромів. Паглеві — сьомий. Аероплян вгрузає в зелений полон, стаючи ще раз на свої передзначені півгодини, щоб пити бензину й летіти далі.

На усталеному стандарті повітряних вокзалів кордон не позначився аж ніяк. Проте „м'єе Поль“, що перевіряє перські візи на наших закордонних паспортах, і ага Магрулі — начальник аеродрому, що вийшов таки нарешті на цей зелений простір, — вони обидва підкреслено ввічливі з чужоземцями, і це остаточно доводить, що від Паглеві починається закордон і його має ствердити „ага аджан“ — пан поліцай, що наближається до аеропляна.

З „Юнкерса“ Паглеві видається кількома кварталами білих будинків, схрищенням Каспійського моря через Мурдаб з „Білою рікою“, з Сефіт - Руд. У водних коридорах, обмежених білими балюстрадами, товпляться човники з наметами посередині. Човники стоять промінцями з обох берегів, навкруги своїх приплавів: в самому Паглеві й на косі Казьян.

Тепер на Казьяні розташовано наші концесії, будівлі Персриби, а 1920 тут білили англійські табори й сюди влучали набої з гармат ескадри Раскольников. Тут тоді повставав і керував гіляньський мрійник і „дженгелі“¹ Кучік - хан.

Після втечі одного свого помічника й зради другого взимку засніженими дорогами північної Персії через Гілян і Ардебіль пішки хотів піти Кучік до Урмії, на з'єднання з загонами повсталого курда Симтко. Саме тоді колишній помічник його, Халу - Курбан, як шахський офіцер, як зрадник і як проводир, верхи переслідував Кучіка.

Він настиг його. Халу - Курбан знайшов свого колишнього вождя, замерзлого в печері, на півдорозі. Халу - Курбан одрубав мертвому своєму проводиреві голову й привіз її до Тегерану.

Я бачив цю голову.

Вона стоїть у Тегеранському музеї. Спирт жовкне, і страшний колір щік і мертві очі втопають у величезній дженгелійській бороді.

---

¹ Лісовик.

„Юнкерс“ тепер простує до Тегерану. Під вікнами кабіни у Паглеві єднаються білий колір балюстрад, море й човники, єдина перська канонірка, захована десь у чагарнику, і чорна борода зрадженого й плутаного мрійного проводиря Гіляну.

Зробити кооперацію знаряддям пролетарської класової боротьби...

Мар'ямов—молодий,
як молода авіація.

І Н Т Е Р М Е Д І Я

Але Мар'ямов у своїй творчості легкий і прекрасний, як легка й прекрасна авіація. Він недавнечко на полі нашому літературному, а вже набирає в літературі ваги такої, як і недавнечко сконструйовані Костянтином Олексійовичем Калініним, талановитим інженером, його еліптичні K^2 , K^4 , K^{40} , K^{1000} !!! Мар'ямов — тип нового журналіста-художника, досі незнаний в українській літературі! Він не від села і не від міста! Він над селом і над містом, і поза селом і поза містом! Він у повітрі і на воді! Він у Персію на літакові, він на острів Врангеля на льодоломі „Лідтке“. Коли я пишу ці рядки, Мар'ямов наближається, певне, до Тихого океану з експедицією на острів Врангеля, в країну вічного льоду, що заганьбила італійського шмendra Нобіле й прославила земляків наших, проф. Самойловича й легендарного літуна Бориса Чухновського! В ту країну, що поховала в собі благородні кості одного з найблагородніших людей століття нашого Роальда Амундсена!

Мар'ямову — щасливої путі!

А ви тимчасом читайте його „Аеродроми“.

А коли прочитаєте, поїдьте на харківський аеродром!

Там ви побачите справжніх героїв часу нашого... Там вас обійме лагіднішими очима К. О. Калінін, наша гордість (слава К. О. Калінінові), там зарядить вас непереборною енергією.

В. Н. Гоппе, авіатор - артист, там ви побачите людей - птахів — Снегірєва, Матвієва, Павлова, Буртенка, іще багатьох, що імен їхніх я не знаю, але перед роботою яких завжди схиляю голову...

Далі ви побачите героїв військової нашої авіації. Ні, ви їх не побачите, бо вас туди не пустять! Але то нічого: від того, що вас туди не пустять, вони негероями не будуть!

Хай же живе авіація!

Не згодні? Ну, тоді плазуйте раком у кропиві!

Не люблю епілогів!

Е П І Л О Г

Краще я, бувши людиною, абсолютно не егоїстичною, гукну:

— Хай живе трудяще людство! Хай живе молода радість і радісна молодь!

Не забудьте тільки, товариші, ось чого:

1) Бережіть пташині гнізда!

2) Винищуйте бродячих собак!

3) Кажіть усім замість „Драстуйте“ „Боже тебе борони зруйнувати гніздо дикої качки!“ Коли вашого знайомого здивує ваше привітання, поясніть йому, іродові, що з качиних яєць вилупляться прекрасні пухнато - жовтенькі каченята, що ті каченята виростуть і поробляться дорослими крижнями або чирятами, що ті крижні або чирята будуть робити вранішні й вечірні перельоти, що перельоти ті така краса, така розкіш, якої він, ірод, ніколи нігде не бачив і не побачить. А коли йому, дияволіві, обов'язково хочеться щось таке видрати, хай видере в себе ліву ніздрю. Тоді всі знатимуть, що він не любить природи і що взагалі він „сероводород“.

4) Любіть собак кровних і бережіть їх.

І благо вам буде, і довголітні будете на землі...

А за цим усім: „Селям алейкум“, як казав у книзі 133 „Літярмарку“ мій колега Авероес, коли в його „пісок скінчився“.

До побачення!

Автобіографія Остапа Вишні	1
Передмова: До книги 136-ої — травень 1929	1
М. Куліш — Мина Мазайло	7
Інтермедія	97
Максим Рильський — Марко і Марина	99
Інтермедія	107
Володимир Кузьміч — Авіомеханік	108
Інтермедія	198
Терень Масенко — Хай гримлять і зростають порти!	199
Інтермедія	200
Дмитро Тась — Riesenrad	201
Ол. Мар'ямов — Аеродроми	226
Інтермедія	239
Епілог	240

Сорочка — панно із „Сорочинського Ярмарку“ —
роботи худ. Анатолія Петрицького.

Карусель та мадюнки на берегах роботи худ. В. Г. Кри-
чевського.

Технічне оформлення — Я. Руденського.

ДО УВАГИ ЧИТАЧІВ

Оповідання т. т. Поліщука
та Капельгородського,
автографи яких хостять на
обгортці цієї книжки, з
технічних причин перене-
сені до подальших номерів
„Літературного Ярмарку“.

23-00

(129) - IV